

O pojavi pekve u koprivničkom kraju

Lončarstvo je jedan od najstarijih zanata. Već od davnina ljudi su izrađivali predmete od gline, koje su koristili u najrazličitije svrhe. U početku su to bili predmeti rađeni bez ikakvog pomagala, prostoručno. Kelti su, donijevši sa sobom lončarsko kolo kao važno pomagalo za izradu glinenih proizvoda, omogućili izradu kvalitetnijih i ljepših oblika.

Naravno da se lončarstvo razvilo naročito u krajevima bogatim kvalitetnom glinom. Pojedina sela ili mjesta postali su pravi lončarski centri u kojima je većem dijelu stanovništva to bilo jedino i osnovno zanimanje. Ti su lončari-obrtnici svoje proizvode najčešće ili mijenjali za ostalu robu, obilazeći sela, ili ih prodavali po sajmovima. Postepeno lončarski obrt polako seli u gradove. U ostalim područjima, gdje je gline bilo u manjim količinama, od nje su se izrađivali proizvodi za potrebe jednog domaćinstva, a radili su ih sami seljaci kojima je to bilo tek sekundarno zanimanje uz mnoga druga.

Izradom glinenih predmeta uglavnom su se bavili muškarci, a pri tome su koristili ručno ili nožno lončarsko kolo. Upotreba ručnog kola bila je rasprostranjena na dinarskom i jadranskom području, odnosno na područjima gdje se očuvalo otvoreno ognjište. To je bio primitivniji način izrade keramike, oblici su bili arhaičniji, sličniji prethistorijskim. Bila je to tzv. seoska rukotvorna keramika. Nožno kolo je bilo u upotrebi u panonskom arealu, uglavnom u sjevernoj Hrvatskoj. Predmeti nastali na takvom pomagalu bili su kvalitetniji, a po oblicima i ukrasima vezani su za srednjoevropsku kulturnu zonu.

Za razliku od gore spomenute keramike izrađene na lončarskom kolu javlja se i tzv. "ženska keramika". To su bili proizvodi koje su žene izrađivale za potrebe vlastitog domaćinstva, a bez upotrebe lončarskog kola. Kao pomagalo poslužio im je glineni kalup pomoću kojeg su pravile pekve, velike i debelih stijenki.

Pek(v)a, črpinja, crijepnja, pokljuka, vršnik, pokrivača, sač - sve su nazivi za prastaro pomagalo, glineni (ili limeni) poklopac za pripremanje jela na otvorenom ognjištu. Pod njim se uglavnom pekao kruh, ali i neka jela u

tavi (meso, krumpir, pita, pogače). Kruh se pekao tako da se pekva jako zagrijala, tijesto se stavilo na vruće tlo ognjišta pa se pokrilo pekvom. Na nju se nagrnulo pepeo i žar.

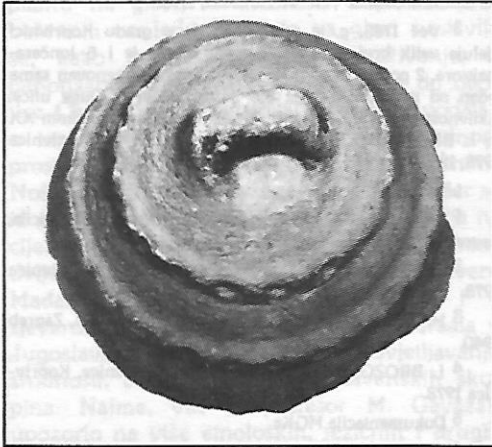
Upotreba pekve bila je rasprostranjena od južne Mađarske na jug gotovo po cijelom prostoru balkanskog poluotoka, a prehistorijski nalazi potvrđuju njeno prisustvo na tom području već u VII st. pr.n.e.¹ Tada je bio u upotrebi tip pekve zdjelastog oblika s jednom ručkom na zaravnjenom gornjem dijelu, a bile su teške i masivne. Prof. Gavazzi te prve pekve dovodi u vezu s kulturom žarnih polja. On smatra da su Iliri to pomagalo upoznali nakon prodora iz južnog balkanskog područja na sjever u južno Podunavlje, a nakon ponovnog povlačenja prema jugu prenijeli su je na balkanski prostor pa je, prema tome, pekva na Balkanu mlađe kulturno dobro.

Pekve su se izrađivale od gline (često pomiješane s pljevom), a izrađuju se i od lima. U predjelima gdje je u upotrebi otvoreno ognjište, ona se još koristi. Prema obliku, prof. Gavazzi ih je klasificirao u dva osnovna tipa. Prvi, pod nazivom recentni balkanski tip, zvonastog je oblika sa zaravnjenim gornjim dijelom i s dvije ručke te obručima. Manje su i lakše. Ovaj tip se izrađuje tako da se na lončarskom kolu izradi zdjela, koja se okrene, pa se s vanjske strane pričvrste drške i obruči. Drugi, recentni panonski tip, kalotastog je oblika s jednom drškom na vrhu kalote. Velika je, masivna i debelih stijenki. Izrađuje se prostoručno uz pomoć glinenog kalupa.

Drugom spomenutom, panonskom, tipu pripadaju dvije pekve, koje čine sastavni dio etnografske zbirke Muzeja grada Koprivnice.

Pekva pod inventarnim brojem 319 (sl. br. 1) kalotastog je oblika. Promjer kalote je 46 cm, a visina s ručkom 25 cm. Na vrhu kalote je jedna debela drška u čijem podnožju se nalazi rupa za izlaz pare. Na vanjsku stranu stijenke su pričvršćena dva valovito izvedena obruča ukrašena udubljenjima dobivenim utiskivanjem prsta. Stijenka je debela i nepravilna, prošarana malim brazdicama. Na unutarnju stranu stijenke utisnuti su nepravilni kamenčići. Nalaze se po gotovo cijeloj površini,

a neki su poispadali, ali su ostala vidljiva udubljenja na mjestima gdje su bili utisnuti. Oštećena je i jedan dio stijenke pri dnu nedostaje. Potječe iz Peteranca, a pretpostavlja se da je izrađena u XIX st.

Sl. 1. - Kalotasta pekva s obručima iz Peteranca; inv. br. 319

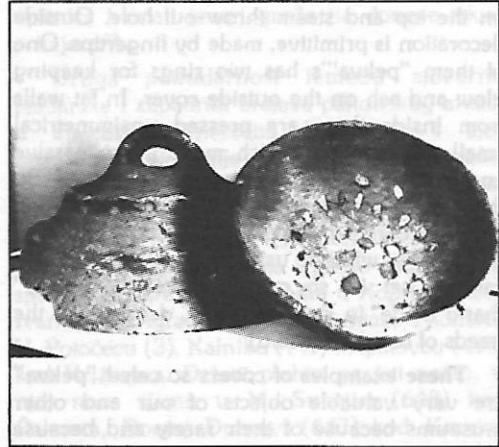

Sl. 2. - Kalotasta jednostavna pekva iz Koprivnice; inv. br. 320

Druga, pod inventarnim brojem 320 (sl. br. 2) također je kalotasta, ali nešto naglašenijeg oblika. Promjer kalote je 35 cm, a visina s drškom 21. cm. Na vrhu kalote nalazi se jedna masivna drška ukrašena debelom brazdom, a na spoju drške s tijelom posude probijena je rupa za izlaz pare. Podno oba spoja drške s tijelom nalazi se ukras izveden kružno utiskivanjem prsta. Stijenka je debela 1,5 cm i

nepravilna. S unutarnje strane su u nju utisnuti nepravilni kamenčići. Pekva nije oštećena. Nabavljena je u Koprivnici, a izrađena je u XIX st.

Niti za jednu od gore spomenutih pekava

Sl. 3. - Izgled vanjske i unutrašnje stijenke pekvi

ne zna se gdje su izrađene i tko ih je napravio. Da li su rad nekog od vještijih seljaka ili majstora lončara, nije utvrđeno. Poznato je da je velik dio lončarskih proizvoda pronađen na ovom terenu rad zagorskih lončara,² koji su i u ove krajeve dolazili prodavati svoje proizvode. Zna se da su lončari-obrtnici djelovali i u Koprivnici.³ No, po svemu sudeći, najvjerojatnije su ipak proizvod lončara-amatera, seljaka koji su izrađivali posude za vlastitu upotrebu. U prilog toj tvrdnji išla bi sama tehnika izrade. Naime, lako je vidljivo da su pekve izrađene prostoručno pomoću glinenih kalupa. To pokazuje njihov malo nepravilni oblik i nejednaka debljina stijenke. Tehnika izrade pomoću kalupa jednostavnija je i pristupačnija ljudima koji su te predmete izrađivali u manjim količinama. Zbog toga bi ove pekve mogli uvrstiti u tzv. "žensku keramiku". Koliko je ona bila zastupljena u ovom kraju, na nama je tek da utvrdimo našim budućim istraživanjima, jer je to područje do sada veoma slabo ili gotovo nije ispitano.

Na kraju ovog članka bih samo htjela istaći veliku važnost i dragocjenost dviju pekvi iz naše zbirke. One ne samo da su rijetki primjerci svoje vrste sačuvanih u muzejima, već su i bitan materijal, koji svojim prisustvom potvrđuje dugu tradiciju i kontinuitet upotrebe tog pomagala na ovom području Panonije.

Summary

The ethnographic collection of Koprivnica City Museum has two covers so called "pekva" for bread baking at the open fireplace, made of bad quality clay (with addition of "pljeva").

They have calotta shape with a fat handle on the top and steam throw-out hole. Outside decoration is primitive, made by fingertips. One of them "pekva"s has two rings for keeping glow and ash on the outside cover. In fat walls from inside there are pressed unsymmetrical small stone pieces which make them massive and heavy. One of the covers is damaged. By their shape they belong to so called "panonian type" (according Gavazzi's typology). By way of making, without using pottery wheel, they can be set in so called "woman's pottery" (hand made, in small quantity, devoted for the needs of one household).

These examples of covers so called "pekva" are very valuable objects of our and other museums because of their rarity and because of their approval of long tradition and continuity of using these pottery pieces in the particular Panonia Area.

Bilješke:

1 Jedna od najstarijih pronađenih pekvi na ovom području je ona iskopana u prehistorijskom naselju kod Sv. Petra Ludbreškog, a datira iz VIII-VII st. p.n.e, zdjelastog je oblika s jednom ručkom na tjemenu i jednim obručem na

tijelu koji je ukrašen udubljenjima pravilnim prstom; M. SIMEK: Najnovija istraživanja prehistorije ludbreškog kraja, Monografija Ludbreg, Ludbreg, 1984, 49, st. 3; sici obratiti pažnju na potpise ispod slika - zamijenjeni su naslovi pod slikama br. 3 i 4

2 Najznačajniji lončarski centri u H. Zagorju su bili: Jerove, Bedenec i Dubravec. Još 1978. g. djelovalo je 33 lončara-obrtnika; L. KASPAR, Katalog izložbe "Lončarstvo varaždinske okolice", GMV, Varaždin, 1978.

3 Već 1783. g. je zabilježeno da u gradu Koprivnici djeluje velik broj obrtnika, a među njima je i 5 lončaramajstora, 2 pomoćnika i 4 šegrti. Pri tome je imenovan samo jedan od majstora, a to je bio Josip Daniel iz Duge ulice. Aktivnost koprivničkih lončara zabilježena je i početkom XX st; L. BROZOVIC: Grada za povijest Koprivnice, Koprivnica 1978, 125.

Literatura:

1 M. GAVAZZI, Vrela i sudbine narodnih tradicija, Zagreb 1978.

2 J. TURKOVIC, Podravsko rukotvorje, Koprivnica 1978.

3 M. GAVAZZI, Pregled etnografije Hrvata, sv. I, Zagreb 1940.

4 L. BROZOVIC, Grada za povijest Koprivnice, Koprivnica 1978.

5 Dokumentacija MGKc

6 Katalog izložbe "Keramika iz Muzeja SZ Hrvatske", GMVŽ, Varaždin 1980.

7 Katalog izložbe "Lončarstvo varaždinske okolice", GMV, Varaždin 1978.

8 Katalog izložbe "Lončarstvo u Hrvatskoj", EMZg, Zagreb 1982.

9 Monografija Ludbreg, Ludbreg 1984.

Nada MATIJAŠKO, Koprivnica

Upotreba platna pri nošenju tereta na području panonskog areala u Jugoslaviji¹

Nošenje tereta ima u etnologiji općevažan značaj. Neki se načini nošenja, recipijenti i sl. javljaju širom svijeta, pa i kod nas, i to neovisno o klimatskim ili drugim sličnim uvjetima, već zahvaljujući tradiciji. Tema je dosada zapostavljena u etnološkoj literaturi i istraživanjima, premda je nošenje tereta bilo u prošlosti veoma raznovrsno i zanimljivo, i može nas, kao što ćemo pokazati, odvesti dalje od etnografskih opta.

Česta upotreba upravo platnenih recipijenata na području panonskog areala u Jugoslaviji bila je razlog da se oni izdvoje iz cjeline

eme, koja obuhvaća nošenje u recipijentima drugih vrsta materijala.²

Istraživanje se bavilo nazivima platnenih pomagala - recipijenata (u kojima se nosi) i ostalih pomagala (pomoću kojih se nosi) i ujedno njihovim osnovnim oblicima; načinima nošenja tereta kojima se služe žene, odnosno muškarci i udjelom jednih i drugih kod prenošenja tereta.³

Činjenice, koje smo sistematizirali i kartografski obradili, usporedili smo zatim sa onima iz članka A. Paládi-Kovács. U njegovom je članku, i to pomoću karata drugog stupnja,

MUZEJSKI VJESNIK

GLASILO MUZEJSKOG DRUŠTVA SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

(Bjelovar, Čakovec, Čazma, Grabrovnica, Kalinovac, Koprivnica, Križevci, Kumrovec, Kutina, Sesvete, Trakošćan, Varaždin, Varaždinske Toplice, Veliki Tabor i Virje)

TEHNIČKO UREDNIŠTVO

Stručni kolegij Gradskog muzeja Bjelovar

Glavni i odgovorni urednik: Goran Jakovljević

Tehnički urednik: Željko Vukčević

Uređivački kolegij: Goran Jakovljević (Bjelovar), Miroslav Klemm (Varaždin), Smiljka Marčec (Čakovec), Rastko Pražić (Kutina) i Oka Ričko (Koprivnica)

Muzejski vjesnik izlazi jedanput godišnje. Rukopise ne honoriramo i ne vraćamo. Za sadržaj i lekturu tekstova odgovaraju autori.

Glasilo solidarno financiraju muzeji sjeverozapadne Hrvatske.

Nakladnik: Gradski muzej Bjelovar

Za nakladnika: Božidar Gerić

Tisak. COLORPRINT Bjelovar

Broj 12 - Ožujak 1989.

God. XII.

Naklada: 800 komada

Naslovna stranica: Detalj metalne ograde ispred spomen-muzeja "Josip Broz Tito" u Velikom Trojstvu, rad Josipa Broza

Prijevod: Oka Ričko (Koprivnica), Marina Šimek (Varaždin), Miroslav Klemm (Varaždin) i Antun Šimunić (Osijek)